

חוץ מלשון ארמיי" (שיטת הרא"ש)
ע"כ.

נמצא ג' שיטות בדבר: א),
יחיד לא יתפלל בשום לשון,
אלא בלשון הקודש. והטעם
כמ"ש התמים דעים והחתם
סופר ורבינו בחיי, משום
חשיבותא דלשון הקודש, ועוד
שאם יתפללו בשאר לשונות
יעזבו את לשון הקוד וישכחוהו.

ב) הא דאמרינן ביחיד לא
יתפלל אלא בלשה"ק, היינו
כשמתפלל ומבקש בשביל
היחיד, אבל התפילות שהציבור
מתפללים מותר היחיד להתפלל
[בביתו] בכל לשון. דכל תפילה
שנתקנה לציבור, כתפילת ציבור
הוא.

אמנם להלכה נקטו כשיטת
הרא"ש דלא יימר יקום פורקן

מאן דמתפלל ביחידות, כמש"כ
המשנה ברורה (סי' קא) וז"ל:
"ולפ"ז אם מתפלל בביתו אין
יכול לאמר שום יקום פורקן. וכן
מוכח באור זרוע הגדול בהלכות
שבת סי' נ', עכ"ל.

ג) אין שום קפידא אפילו
להיחיד להתפלל בכל לשון, לבד
מלשון ארמי שלא יתפלל בה.
והטעם דלשון ארמי מגונה
בעיניהם משום דהוא כלשון
משובשת, אבל שאר לישנא
שפיר דמי. ולפי זה מחדש
המעדני יו"ט שם (ברכות ריש פרק
ב') דגם לשון ערבית הוא כמו
ארמית שרובו לשון הקודש
כמ"ש הרמב"ם ואבן עזרא, א"כ
לא יתפללו בלשון ערבית ג"כ,
ולפי"ז יש לעיין מה הדין בלשון
אידיש שרובו לשון גרמני, אי
חשיב לשון משובש או לא.

❧ מאמר רביעי ❧

שיטתיה דהרא"ש דמגונה בעיני המלאכים לשון ארמי דוקא ולא שאר לישני קא מתמה הכי וז"ל: "היאך אפשר לומר דלשון ארמי מגונה בעיניהם, דהא ניתן מהר סיני כדאיתא בפרק כל כתבי (שבת קטו, ב) תרגום שבתורה יגר שהדותא, והרבה נביאים דברו ע"י רוח הקדש בלשון ארמי כמו עזרא ודניאל, וכמו כדנא תאמרון להום (ירמיה י, יא), וכבר כתבו המחברים (טור אורח חיים סי' נו) שאנו אומרים קדיש בלשון תרגום, מפני המלאכים שלא יתקנאו בנו שאנו משבחין שבח נאה כזה: יב

האם המלאכים מתקנאים בנו כשמתפללים בלשון ארמי?

שיטתא דהרא"ש ידעין דסבר דטעמא דמלאכי השרת אין נזקקין ללשון ארמי דוקא, משום דלשון ארמי מגונה בעיני מלאכי השרת, והאי מילתא קשיא, האיך אפשר למימר דלשון ארמי מגונה בעיני המלאכים הא אמרינן דניתנה בסיני, והרמ"א אמר דארמי ולשון הקודש כלשון אחד דמיא, ואמרינן הקב"ה חלק לו כבוד, ואמרינן אדם הראשון בלשון ארמי סיפר (כמ"ש במאמר ראשון).

ואפשר לומר דזהו הטעם שאין המלאכים מבינים לשון

והכי אקשי ליה להבאר שבע (סוטה לג ע"א) בתר דאייתי

יב. וז"ל הטור "מה שאנו אומרים הקדיש בל' תרגום, יש אומרים מפני המלאכים שלא יתקנאו בנו, שאנו משבחים שבח נאה כזה, וגם שע"י זה הקב"ה נזכר לחורבן הבית וגלות ישראל, כדאיתא בפ"ק דברכות בשעה שישראל עונין אמן יש"ר הקב"ה מנענע בראשו, ואומר אוי לבנים שגלו מעל שלחן אביהם, ומה לו לאב שככה מקלסין אותו בניו ורחקם מעל שלחנו, וכביכול שיש דאגה לפניו, ואם יבינו המלאכים זה יקטרגו עלינו, ע"כ אומרים אותו בלשון שלא יבינו, שאינן מכירים ארמית" עכ"ל.

ארמי, לפי שרצה הקב"ה שלא יבינו כשאנו אומרים תפלות נאות ושבחות גדולות בלשון ארמי, כדי שלא יתקנאו בנו. כן נראה לי, עכ"ל.

נמצא ^{אוצר החכמה} שהבאר שבע שקיל טעמיה דהטור, דמלאכי השרת ^{ארי"ח 1234567} מקנאין יתנא כד משבחין אנחנא שבחא שפירתא, ומשום הכי ^{ארי"ח 1234567} איתקנו למימר קדיש בלשון ארמי, וממילא לא יבינו המלאכים מאי דאמרינן, ואתי הבאר שבע למימר דכיון דידע קודשא בריך הוא דאיכא תפילות חשובות ובעינן דמלאכי השרת לא ייתי לאיתקנואי בן, לפיכך עביד קוב"ה להמלאכים דלא יבינו האי לישנא.

ע"א) וז"ל "דהא מלאכי קדישי לאו נזקקין בלשון תרגום, אי תימא דלא ידעי, והא גבריאל אוליף ליוסף ע' לשון, ותרגום חד מע' לשון הוא, אלא מנדע ידעי אבל לא נזקקין תנן, דלא חיישי ולא משגיחין עליה, דהא מאיס איהו קמייהו מכל שאר לשון, ואי תימא הואיל ומאיס איהו ממלאכי עלאי אמאי תרגום אונקלוס אורייתא בהאי לשון, ויונתן בן עוזיאל המקרא, אלא מאיס הוא קמייהו, והכי אצטריך דלית קנאה למלאכי עלאי בהדייהו דישראל יתיר, ועל דא תרגום תורה ומקרא כך ולאו מאיס איהו, דהא בכמה דוכתי קודשא בריך הוא כתב באורייתא הכי עכ"ל.

אשכחן דהזוהר בפירוש סבירא ליה דלמלאכי עלאי מאיס לשון ארמי, אבל לא קמי קודשא בריך הוא, וטעמא דעביד קוב"ה דליהוי לשון ארמי מאיס למלאכי עלאי הויא, בדיל דלא לייתי למיקנאה בהו בישראל.

והכי נמי איתא בהקדמה לספר הזוהר (דף ט') וז"ל "אלא ודאי בגין כך כתיב תרגום, דלא נזקקין ביה מלאכין קדישין, ולא יקנאון בב"נ לאבאשא ליה".

ומילתא הדא אשכחנא בזוהר (סתרי תורה פ' לך לך דף פט

הא לחמא עניא, קדיש,
ושאר תפילות שנתקנו
בלשון ארמי

קדוש תוספתא

והאי טעמא דלא יתקנאו
בנא מלאכיא, אמרוה מפרשי
טובא אהגדה דפיסחא, אפיסקא
קמייתא "הא לחמא עניא",
דאיתקן בלשון ארמי, דלא
ככולא הגדה דהוא בלשון
הקודש.

מבינים כולם לשון הקודש, לכך
תקנוהו בלשון תרגום שהיו הכל
מבינים שזה היה לשונם".

תמיהותיה דתוס' הכי הוי,
אי איכא חשש קנאה דמלאכים
מתפילתינו, מאי שנא תפילת
קדיש (ושארי תפילות דאיתקנו
למימרינהו בלשון ארמי) ומאי
חשיבותיה טפי מכל תפילות
[חשובות] שהן בלשון הקודש.

אוצר החכמה

וניחזי אנן מאי דהוה קשי
ליה להבן איש חי בספרו בניהו
בן יהוידע (סוטה לג, ע"א) וז"ל
"קשיא למה תיקן ר' שמעון בר
יוחאי תפלה בעת הוצאת ספר
תורה בריך שמיא דמארי עלמא
בלשון תרגום? וכן יש
להתפלאות בנוסח רחמנא
שתקנו כנה"ג בסליחות על סדר
אלפא ביתא בלשון תרגום, וזה
הנוסח של רחמנא דעני וכו'
הוא גדול מכל שאר הסליחות,
כי הוא בעתיק וכנוזכר בסדור
הרש"ש ז"ל, וכן מקומו יגיד על
מעלתו כי נאמר ראשון לכולם,
ועוד תיקנו בסוף הסליחות
מארנא דבשמייא, ומחי ומסי

ברם תוספות ריש מס'
ברכות (ברכות ג, ע"א) פליג אהא
מילתא, וז"ל התוס' "וגם מה
שאומרים העולם לכך אומרים
קדיש בלשון ארמית, לפי
שתפלה נאה ושבח גדול הוא,
על כן נתקן בלשון תרגום שלא
יבינו המלאכים ויהיו מתקנאין
בנו, וזה אינו נראה, שהרי כמה
תפלות יפות שהם בלשון עברי,
אלא נראה כדאמרינן בסוף
סוטה (דף מט.) אין העולם
מתקיים אלא אסדרא
דקדושתא, ואיהא שמיא רבא
דבתר אגדתא, שהיו רגילין
לומר קדיש אחר הדרשה, ושם
היו עמי הארצות ולא היו

השתא ניהדר וניחזי מאי דקא מתרץ הבן יהוידע, וז"ל: "ועל זה נראה לי בס"ד על פי מה שכתב רבינו האר"י ז"ל בספר הכונות בענין הקדיש, הטעם שנאמר בלשון תרגום מפני שהקליפות מבינים בלשון תרגום, ובהיותנו אומרים השבח הגדול והקדוש הזה בלשון שהם מבינים אותו אז הם נכנעים ואינם עולים וכו' יעיין שם, ולפי זה לכך דבר רשב"י כל הסודות ורזין עילאין בלשון תרגום שמבינים הקליפות כדי להכניע הקליפות, כי כח רזין עלאין הוא רב מאד ובשמעם דברים עליונים ^{עליונים} אלו שאומרים התחתונים הם נכנעים, ובזה מובן הטעם מה שייסד רבינו האר"י ז"ל פיוטין בשבת בלשון תרגום, מפני שמדבר בם ברזין עלאין ואז נכנעים הקליפות בשמעם רזין עלאין אלו ובפרט שהוא יום שבת.

ולפי זה אמרתי בס"ד שגם קושיא הנזכר אשר נקשיתי בנוסח רחמנא שבסליחות נתרצה שפיר, שתיקנו אותה

בלשון תרגום, והנה מלבד זה יש להקשות נמי על לשון זוהר הקדוש ותיקונים ואדרא, למה דברו בם בלשון תרגום? והלא כל דברי התנאים במשנה וברייתא בלשון הקודש אמורים" ע"כ.

^{אוצר החכמה}

^{א"ח 1234567}

א"ה: איברא, דתמיה לי הא מילתא טובא, דלפי מה שכתב התוס' ^{לגבי} קדיש שנתקנה בארמית כדי שיבינו עמי הארצות, א"כ קשיותיה דקשיא ליה משאר תפילות דאיתקנו בלשון ארמית מעיקרא פריכא, דטעמייהו ידיע דהוא כדי שיבינו עמי הארצות מאי דאמרינן, והכי נמי אית דמתרצי הך דהא לחמא עניא דאיתקן בלשון ארמי כדי שיבינו העניים מאי דקאמרי להו, (וא"כ קשה רק על הזוהר שהוא בלשון ארמי), ותו תימה דהוה מצי לתרוצי דאליבא דהלכתא בציבור ליכא קפידא ושרי להתפלל בכל לשון, ואין הכי נמי היחיד לא יתפלל הנך תפילות דאיתקנו בלשון ארמי.

מעשינו, גם זה נתקן בלשון תרגום, לסתום פה המקטרגים על דרך האמור, וכן נוסח יהא רעוא שאומרים קודם סעודה נתקן בלשון תרגום, מפני שכל בקשה זו היא מיוסדת בעבור השתלשלות השפע למעלה במדות העליונות, ודרך אגב אנחנו מבקשים לעצמינו בסוף הדברים, והנה הקליפות בשמעם שאנחנו מתפללים בעד מידות העליונות נכנעים, ולא יתקנאו ולא יקטרגו עלינו, ועל נוסח בריך שמיא דמאריה עלמא יש ליישב, "עכ"ל".

בלשון תרגום שיבינו הקליפות, מפני כי בנוסח זה אומרים תחילה אדכר לן קיימיה דאברהם ויצחק וכו', ובזה יועיל שלא יתקנאו הקליפות בעד שאר סליחות שאומרים בהם כמה בקשות, מפני כי תחילת הכל אנו אומרים שאין מכח מעשינו אנחנו באים לבקש ולהתחנן אלא רק בזכות אבותינו ושאר צדיקים כורתי ברית, ולכן בסוף הסליחות גם כן שאנחנו אומרים שאנחנו מתחננים כעבדא דמתחנן למאריה וכו' וכו' ולא בכח

יג. איברא דמבס' שבת (דף י"ב) כ' הבן יהוידע תירוצא אחריתא וז"ל: "ולכן אם המתפלל הוא אדם גדול, שאינו צריכה תפילתו שמירה מפני המקטרגים, אינה צריכה למלאכי השרת שיהיו נזקקין לה להצילה כי אין פוגעין בה, ולכן אין לו הפרש בין אומרה בלשון ארמי לבין אומרה בלשון הקודש, ולכן רשב"י היה מתפלל כמה תפילות בלשון ארמי והא דתקינא תפילת יהא רעוא בלשון תרגום, וזה אומרה כל אדם, התם שאני, כיון דעיקרה היא תפילה בעד עולמות העליונים, מלאכי השרת נזקקין לה. והא דתקנו בסליחות בנוסח רחמנא וכו', ובנוסח מחי ומסי, תפילות בלשון תרגום, התם שאני, כיון דנתקנו אלו לציבור, דינאם כתפילת אדם גדול שאמרנו, וגם מלאכי השרת נזקקין להם, כיון דהם של ציבור" עכ"ל.

ולדידי תמוה מילתא דתלי תניא בדלא תניא, למימר דציבור דמיא לאדם גדול, דהא דבציבור שרי להתפלל בלשון ארמי הוי גמרא מפורשת (סוטה ל"ג ע"א) והא דאדם גדול הויא חידושא ידידיה?.

החכמה

ברם לשיטתיה קשיא לי, דהא ניחא תפילות דאמרינן בציבורא לא בעינן דמלאכי השרת יעלו תפילותינו, אבל מאי דלא אמרינן בציבורא כגון זמירות מן עיר וקדיש מרן האריז"ל, וזמר "יה רבון עלם", דכל חד וחד מזמריה בביתיה, נהי דהקליפות נכנעין ולא מקטרגין עלן, הא מלאכי השרת אינם מבינים מאי דאמרינן? אלא הא איכא למימר דזמירות שאני, דלהכניס את התפילות בעינן מלאכי השרת, אבל זמירות דעיקריה שבחא דמארי דעלמא שאני^ד.

נמצא דלהטור (ותוס') והבאר שבע חיישינן מקנאת המלאכים, ומשום הכי אמרינן בלשון ארמי

שלא יבינו מאי דאמרינן, וכן משמע מזהר דכתב (הקדמה דף ט ע"ב) וז"ל: "אלא ודאי בגין כך כתיב תרגום, דלא נזקקין ביה מלאכין קדישין, ולא יקנאון בב"נ לאבאשא ליה", היינו שמלאכי השרת לא יקנאו בנו דלא יבינו מאי דאמרינן.

אמנם לפי הבן יהודע האי חששא שלא יתקנאו בנו אינו מן המלאכים, אלא מן הקליפות, וקדיש, וסליחות, וזוהר, ופיוטי האר"י ז"ל, אית בהו רזין עלאין וכו', ובהנהו תפילות אית בהו חילא לאכנועי להקליפות כד שמעין מאי דאמרינן, וכיון דלישנא דידהו הוא לשון ארמית, ובעינן דישמעו ויבינו מאי דאמרינן, להכי אמרינן

יד. תוב אשכחנא בהר צבי (סי' סד) דאקשי נמי מהזמירות, ומייתב כוותי דזמירות שאני דליתנהו תפילות דמצלינן ובעינן מקמיה קודשא בריך הוא דזקוקין למלאכי השרת, ומוסיף למימר דמאי דבעינן 'פרוק ית ענך מפום אריותא ואפיק ית עמך' וכו', הא הויא תפילה ולא זמר, אפ"ה שרי דלא הוי כמתפלל לעצמו, וז"ל: ואולי גם זה אינו נחשב צרכיו, כשהוא מתפלל על בנין בית המקדש ועל גאולת ישראל.

לתפילות אלו בלישנייהו, דאז
יכנעו ולא יתקנאו בנו^{טו}.

והכי נמי איתא במעולפת
ספירים (יום ארבעה עשר) וז"ל:
"ואם תאמר, אם כן הקדיש
שהוא בעשרה למה סדרו אותו
בתרגום, יש לומר, כי טעם גדול
בדבר שהוא עולה בכל הרוחות
ומשבר כל הקליפות של צד
אחר, ולכך¹²³⁴⁵⁶⁷ אנו צריכים לומר
בלשון אחר לשון ארמי, שהוא
של אותו הצד ולענות אמן בכל

1234567

1234567

1234567

וז"ל האלשיך (בראשית לא, מז)
"והנה לבן אמר בלשון ארמי,
שהוא לשון מיוחד לחיצונים,
שעל כן אין מלאכי הקדש
מבינים אותו".

טו. ומאי יימר לתרוצי אמאי תפילת יקום פורקן, וכל נדרי, והא לחמא
עניא, ועוד, בלשון ארמי איתקנא, ודילמא בהנך מודי הבן יהוידע
לסברת התוס' דלהכי איתקנא בלשון ארמי בשביל עמי הארצות.

מאמר חמישי

בסוטה בריש אלו נאמרין (דף לג, ע"א), דאמר מר בא גבריאלי ולמדו שבעים לשונות ליוסף, ותימה דאפילו מחשבה שבלב כל אדם יודעים, ולשון ארמי אין יודעים?".

שיטת הזוהר

וז"ל השפת אמת: "מיהו בחסרון ידיעתי לא ידעתי מנ"ל לתוס' וסייעתם בפשיטות דמלאכי השרת יודעים מחשבות בני אדם? וכמדומה לי שבזוהר כ' בכמה דוכתי דלא ידעו אלא מה דאיתמסר להו למינדע, א"כ י"ל דגם מחשבות בני אדם אינם יודעים, ועיינתי בזוהר פ' וירא^{טז} גבי אי' שרה אשתך כ' כך, ואולי ס"ל לתוס' דדוקא בהאי עלמא אמר דלא ידעו, אבל כשהם למעלה יודעין.

האם יודעים המלאכים

מחשבות בני אדם?

(העתקנו כאן אריכות לשונם כי יש בהם כעין חזרה על הפרקים הקודמים)

אמרינן

במסכת שבת (דף יב

ע"ב): "אמר רבה בר בר חנה כי הוה אזלינן בתריה דרבי אלעזר לשיוולי בתפיחה (היינו לבקר את החולה), זימנין אמר (בלשון הקודש) המקום יפקדך לשלום, וזימנין אמר (בלשון ארמי) רחמנא ידכרינך לשלם. היכי עביד הכי? והאמר רב יהודה לעולם אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמי, ואמר רבי יוחנן כל השואל צרכיו בלשון ארמי אין מלאכי השרת נזקקין לו, שאין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמי?".

בתוספות (שם) ד"ה שאין

מלאכי השרת מכירין בלשון ארמי: "לבד מגבריאלי, כדאמר

טז. וז"ל הזוהר (בראשית דף קא ע"ב) "אלא בגין דאינון לא ידעי אלא מה דאתתמסר לון למנדע" עכ"ל.

(פ' לך פט.) בסתרי תורה מאריך בזה ע"ש, ונראה דב' תירוצי הגמ' שם בסוטה פליגי בזה, עכ"ל.

השל"ה הקדוש (הגהות על עשרה מאמרות ב, כז) מביא ל' הפרדס וז"ל: "עוד למדנו שם בענין המלאכים, שאינם יודעים בעולם הזה ובענייניו, אלא איש על עבודתו ועל משמרתו, זולת זה אין להם ידיעה בעולם. (ומביא את ל' הזוהר פ' וירא על הפסוק "איה שרה אשתך"), 'וכי לא הוו ידעו מלאכי עילאי דשרה הוה באוהל, אמאי כתיב איה? אבל לא ידעי בהאי עלמא אלא מה דאתמסר להו למנדע, ומה דלא

אבל לפי עניות דעתי אף אם יהי' מקומות להוכיח דמלאכים יודעין מחשבות בני אדם, מ"מ אפשר דיש מלאכים מיוחדין להכניס תפלות בנ"א לפני הקב"ה, והם אינם יודעין מחשבות אלא הדיבור". ולכך צריך להוציא דברי תפלה מפיו דוקא כדכתיב (קהלת י, כ) 'עוף השמים יוליך את הקול' כו', א"כ נראה דיש לקול מלאכים מיוחדין, וכן לדיבור וכן למחשבה, לכל מלאכים מיוחדין כי לגדודיו אין מספר, כך נ"ל לולי דבריהם ז"ל. ועי' בזוהר בהקדמה (ט ע"ב) כ' דאין נזקקין ללשון תרגום, וגם שם משמע דאין מכירין ג"כ הלשון, ובזוהר

י"ז. וכעין זה כתב המהרש"א לגבי גבריאל שודאי יודע כל השבעים לשון, דהא לימד אותן ליוסף כדאמרינן במסכת סוטה (לו ע"ב) "א"ר חייא בר אבא אמר רבי יוחנן בשעה שאמר לו פרעה ליוסף ובלעדיך לא ירים איש את ידו וגו' אמרו איצטגניני פרעה עבד שלקחו רבו בעשרים כסף תמשילו עלינו, אמר להן גנוני מלכות אני רואה בו, אמרו לו א"כ יהא יודע בשבעים לשון, בא גבריאל ולימדו שבעים לשון", ועל זה כתב המהרש"א וז"ל: "ואע"ג דגבריאל יודע בלשון ארמי, (א.ה. וא"כ יהא גבריאל מכניס התפילות שמתפללים בשאר לשון) אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמי, דאפשר שהוא אינו ממונה לקבל התפילות להביאן לפני ית' ברוך הוא" עכ"ל.

שהוא מוציא בפיו יודעים מלאכי השרת, כי כיון שהדברים אלו מוציאים בפיו יכולים להשיג על ידי קדושתם מה מחשב בלבו בדברים אלו, אך מחשבה גרידה שמחשב בלבו ואין מוציא הדברים בפיו לא יכיר בזה אלא הקב"ה לבדו, והוא חילוק נכון וישר, ובזה יתורץ הקושיא גם על רבינו מהר"ם אלשי"ך ז"ל בפסוק [בראשית ל"ב ג'] וישלח מלאכים לפניו אל עשיו אחיו, שפירש שלח מלאכים שהם מכירים אם דברים שידבר עשיו פיו ולבו שוים בהם או לאו, וגם על הרב ז"ל תגדל קושית הרב פתח עינים ז"ל ובזה החילוק יבא נכון עכ"ל.

שיטת המהר"ל שאע"פ שיודעים אין נזקקים

וז"ל המהר"ל (בחידושי אגדות ח"א עמוד ג' מס' שבת) "שאין מלאכי שרת מכירין בלשון ארמי. אע"ג דאפילו מחשבה שבלב יודעים, בודאי יודעים מחשבה שבלב, אבל הלשון אין יודעין, ואין מלאכי שרת נזקקין אלא ללשו

אתמסר להו למנדע לא ידעי, תא חזי, (כתיב שמות יב, יב) ועברתי בארץ מצרים אני ה', וכי כמה מלאכין שליחין ליה להקב"ה, אלא בגין דאינון לא ידעין בין טפה בוכרא לההיא דלא בוכרא בר קב"ה בלחודיה. כגוונא דא (כתיב יחזקאל ט, ד) 'והתוית תיו על מצחות אנשים', ואמאי צריכי, אלא בגין דאינון לא ידעי אלא מה דאתמסר לון למנדע ידעי, כל אילין מילין דזמין קב"ה לאייתאה על עלמא, מה טעמא, דקב"ה אעביד כרוזא בכולהו רקיעין בההוא מלה דזמין לאייתאה על עלמא, ואינון שמעי מלה וידעי" ע"כ.

והנה בספר בניהו בן יהוידע (שבת יב, ע"ב) כתב וז"ל: "הקשו התוספות דאפילו מחשבה שבלב האדם יודעין ואיך לשון ארמי אין מכירין, והקשה הרב פתח עינים ז"ל דמוכח מהכתובים ומאמרי רבותינו ז"ל דאין יודע המחשבות אלא הקב"ה לבדו, ונראה לי בס"ד דמחשבה של אדם בדברים

נזקקין לו, אבל לשון ארמי או שאר לשון אין נזקקין.

1234567 ת"ת

ואי משום המחשבה שהמלאכים מכירים ויודעים, לפעמים אין האדם מכיון, וא"כ אין המלאכים נזקקין לו לגמרי, שאין המלאכים מכירין לשון ארמי, אבל אין צריך כלל כי כל תפילה צריך לשון, ואין התפילה במחשבה ועל זה אמר שאין המלאכים נזקקין לו שאין המלאכי מכירין לשון ארמי שיהיה לשון, ומה שאמר שאין המלאכים מכירין בלשון ארמי, היינו שאין מכירין הלשון להיות נזקקין לו, כמו שראוי להיות נזקק ללשון יותר מן המחשבה, כי לשון המלאכים הוא לשון הקודש דוקא, ואין מכירין לשון ארמי שיהי' לשון, עכ"ל.

וזה לשון השל"ה הקדוש (הגהות לעשרה מאמרות ב' יז) "וזה לשון הפרדס בפרק ט"ו משער היכלות וזה לשונו, הרמב"ם ע"ה האמין היות מראה מלאכים אל אברהם אבינו ע"ה וכיוצא בהם שהיה במראה הנבואה, וזה

לא למחשבה. וראיה שאם התפלל במחשבה בלבד אין זה תפילה כלל, ואין להקשות למה לא ידעו להבין שאר לשון, כמו שיודעים מחשבה שבלב, אין זה קשיא דמחשבה שבלב יודעים, [אבל שיהיו נזקקין אין נזקקין אלא ללשון קודש, דאין תולה ענין ההבנה בלשון, שהלשון בפני עצמו והמחשבה בפני עצמו. והמלאכים נזקקין ללשון דוקא שהוא נגלה והוא נמצא בפעל, לאפוקי המחשבה לא נמצא בפעל כלל, ולדבר שאין נמצא בפעל כמו שהוא הדבור שהוא נגלה בפעל, אין נזקקין ולפיכך עיקר התפלה הוא בדבור שהוא בפעל.

והמלאכים דבור שלהם בלשון הקודש כדאיתא (חגיגה ט"ז ע"א) ומה שדבור שלהם לשון הקודש דוקא הוא מבואר שם, ולכך אין נזקקין אלא ללשון הקודש שהוא דבור שלהם] ואין להאריך כאן [וגם הפרש יש, כי המתפלל בלשון הקודש, אעפ"י שאין מתכוין בתפילה, [סוף] סוף יש כאן דבור, והמלאכים

מפני שהאמין שהם דקים תכלית הדקות רוחניים בלתי מתגשמים. ועל זה הוקשה לו רבויים, ותירץ שהם מתרבים בדרך עלה ועלול. ולזה הבאים אחריו הקשו לדעתו, שאם כן חויב שלא יהיו במדריגת מלאכים כי אם נאצלים אחד לאחד, מאחר שאין הפרדם אלא מעלה לעלול, ומדרגות הם עשר, חיות, אופנים, אראלים, חשמלים, שרפים, מלאכים, אלהים, בני אלהים, כרובים, אישים, והנה נודע היותן יותר ויותר, ונדחקו בכמה עניינים ליישב הענין הזה.

אגוד החכמה

ואנו אין לנו אלא קבלת הרשב"י ע"ה, שפירש שאפשר אל המלאכים להתעבות ולהתגלם באויר. וזה לשונו פרשת וירא (קא, א), 'תא חזי, בשעתא דאתגזר אברהם הוה יתיב ונאים, וקב"ה שדר לגביה תלת מלאכין באתגלייא. וכי מאן יכול למחמי למלאכין, והא כתיב, עושה מלאכיו רוחות, אלא ודאי חמון לון ונחתי לארעא כגוונא דא. ולא יקשה

לך, דהא ודאי אינון רוחין קדישין, ובשעתא דנחתין לעלמא מתלבשין באוירין וביסודי דגולמין ואתחזין לבני נשא ממש בחיזו דיוקנא דילהון. ותא חזי, אברהם חזי לון כחיזו דבני נשא, ואף על גב דהוה כאיב ממילה רהיט בתרייהו, בדיל דלא למגרע מה דהוה עביד מקדמת דנא, עד כאן לשונו. והנה בפירוש אמר שאפשר למלאכים להגלה ולהראות לזכי המדות והצדיקים זכי הראות.

עוד למדנו שם בענין המלאכים, שאינם יודעים בעולם הזה ובענייניו, אלא איש על עבודתו ועל משמרתו, זולת זה אין להם ידיעה בעולם. וזה לשונו התם בפסוק איה שרה, 'וכי לא הוו ידעו מלאכי עילאי דשרה הוה באוהל, אמאי כתיב איה. אבל לא ידעי בהאי עלמא אלא מה דאתמסר להו למנדע, ומה דלא אתמסר להו למנדע לא ידעי. תא חזי, ועברתי בארץ מצרים אני ה', וכי כמה מלאכין שליחין ליה להקב"ה, אלא בגין

דאינון לא ידעין בין טפה בוכרא
 לההיא דלא בוכרא בר קב"ה
 בלחודיה. כגוונא דא (יחזקאל ט,
 ד) 'והתוית תיו על מצחות
 אנשים', ואמאי צריכי, אלא בגין
 דאינון לא ידעי אלא מה
 דאתמסר לון למנדע ידעי כל
 אילין מילין דזמין קב"ה
 לאייתאה על עלמא. מה טעמא,
 דקב"ה אעביד כרוזא בכולהו
 רקיעין בההוא מלה דזמין
 לאייתאה על עלמא, ואינון
 שמעי מלה וידעי. בגוונא דא
 בשעתא דמחבלי אשתכח, בעי
 בר נש לאתכסיא בביתיה ולא
 יתחזי לבר בשוק, בגין דלא
 יתחבל, כמה דאיתמר, ואתם
 לא תצאו איש מפתח ביתו עד
 בקר, מנייהו אין, אבל מקמיה
 קב"ה אם יסתר איש במסתרים
 ואני לא אראנו נאם ה', עד כאן
 לשונו, ומבואר הוא, עד כאן
 לשון הפרדס.

וזה נגד התוספות דפרק
 קמא דשבת שכתבו אהא דאמר
 רבי יוחנן כל השואל צרכיו
 בלשון ארמי אין מלאכי השרת
 נזקקין לו, שאין מלאכי השרת
 מכירין בלשון ארמי. וכתבו
 התוספות שאין מכירין בלשון
 ארמי לבד מגבריא, כדאמר
 בסוטה בריש אלו נאמרים,
 דאמר מר, בא גבריא וילמדו
 שבעים לשון ליוסף. ותימא,
 דאפילו מחשבה שבלב כל אדם
 יודעים ולשון ארמי אינם
 יודעים, עד כאן לשונם. וכבר
 נשאלתי על דברי תוספות זה,
 מנא להו דידעי המחשבה
 שבלב. ואמרתי, התוספות
 מאמינים במלאכים כדרך
 שמאמין הרמב"ם, ואם כן
 בהכרח אין נסתר מהם. אבל
 האמת אינו כן, כמבואר בזוהר
 הנ"ל שאינם יודעים, עכ"ל.

מאמר שישי

במשנה:

אורח 1234567

"הביאו את האבנים ובנו את המזבח וסדוהו אותו בסיד, וכתבו עליו את כל דברי התורה בשבעים לשון" (סוטה פ"ז מ"ה).

בגמרא:

"הני שבעים פרים כנגד מי כנגד שבעים אומות, פר יחידי למה כנגד אומה יחידה" (סוכה נה ע"ב).

"פתחיה על הקינין - זה מרדכי, למה נקרא שמו פתחיה שפותח דברים ודורשן ויודע בשבעים לשון, כולו סנהדרין נמי ידעי שבעים לשון, דאמר רבי יוחנן אין מושיבים בסנהדרין אלא בעלי חכמה בעלי מראה בעלי קומה בעלי זקנה בעלי כשפים ויודעים שבעים לשון" (מנחות סה ע"א).

במדרש:

"יעבדוך עמים - אלו שבעים אומות, וישתחוו לך לאומים -

שבעים (אומות) או שבעים ואחד או שבעים ושתיים?

אוצר החכמה

לעיל במאמר שני הבאנו הא דידיע לכולא עלמא דאיכא שבעים לשון, כי יש שבעים אומות ולכל אומה ואומה לשונה המיוחדת לה ("עם ועם כלשונו"), ומיבעי לן אי לשון הקודש ולשון ארמי מחשבון שבעים הלשון או לא, אבל הא פשיטא לן דמנין הלשונות הוא שבעים.

אמנם הא מילתא דפשיטא לן, מיבעי לעיוני כמה דאת תחזה איך יעלה החשבון משבעים לשבעים ואחת, ולשבעים ושתיים (ויתכן דלא פליגי), וכחוט המשולש אשר לא במהרה ינתק ובא זה וגילה על זה.

וראשית דברינו נביא את המקורות למספר שבעים כדאיתא במשנה בגמרא במדרש ובזוהר וכדלהלן:

מכאן יש להעיר שלא רק שאדם הראשון בלשון ארמי סיפר וככל השקלא וטריא לעיל במאמר שני, אלא שגם ידע את כל השבעים לשון, וראיה איכא מהכא למאן דאמר שגם לפני ההפלגה היה שבעים לשון.

בזוהר:

"אלין אינון שבעין ממנן רברבן על שבעין עמין, ובגין כך אתבריאן כלהו למהוי שליטאן על ארעא, ואת כל נפש החיה הרומשת' אלין אינון ישראל דאינון נפש ודאי דההוא חיה ואקרון גוי אחד בארץ" (בראשית דף מו ע"ב).

"תא חזו כד עבד קודשא בריך הוא עלמא, ופלג ארעא לשבעה תחומי^{יח} פליגין לקביל שבעין רברבין ממנן, וקודשא בריך הוא פליג לון לשבעין עמין, כל חד וחד כדקא חזי ליה, כמה דאת אמר (דברים ל"ב, ח) 'בהנחל עליון גוים בהפרידו

אלו בני ישמעאל ובני קטורה דכתיב בהון אשורים ולטושים ולאנמים, הוי גביר לאחיק - זה עשו ואלופיו" (בראשית רבה פרשה סו) עכ"ל.

¹²³⁴⁵⁶⁷אחיק

והנה מדרש זה צריך ביאור שמתחיל בשבעים אומות, ואחר כך הולך ומוסיף עליהם את בני ישמעאל וקטורה ואת עשיו ואלופיו.

"ברא הקדוש ברוך הוא את שבעים אומות, ומכלם לא מצא הנאה אלא בישראל, שנאמר, 'הביאני אל בית היין'. שני יודין עשרים, נון חמשים, הרי שבעים, אלו שבעים אומות. ומכולם לא אהב אלא ישראל, שנאמר, 'ודגלו עלי אהבה' (תנחומא במדבר סימן י).

"אמר לו הקדוש ברוך הוא, והרי אדם הראשון שלא למדו בריה, מנין היה יודע שבעים לשון" (תנחומא דברים סימן ב), ע"כ.

יח. אולי הכוונה כאן לשבע continents.

בני אדם יצב גבולות עמים"
(בראשית קעז ע"א).

ולא רק מנין האומות
והלשונות הם שבעים אלא
שהמספר שבעים תופס מקום
חשוב במספרים החשובים
בתורה, כגון:

התחלת עם ישראל בירידתם
למצרים הי' בשבעים נפש כמו
שכתוב: (שמות א, ה) "ויהי כל נפש
יצאי ירך יעקב שבעים נפש".

[1234567]

וכן היו מספר זקני ישראל
במדבר שבעים, כמו שכתוב:
(שמות טו, כז) "ויבאו אילמה ושם
שתים עשרה עינת מים ושבעים
תמרים ויחנו שם על המים".
וכתב רש"י ששבעים תמרים הם
כנגד השבעים זקנים.

ושבעים הזקנים מצינו [כבר
לפני מתן תורה] כמו שכתוב
(שמות כד, א) "ואל משה אמר
עלה אל ה' אתה ואהרן נדב
ואביהוא ושבעים מזקני ישראל
והשתחוויתם מרחוק".

ואח"כ במתאוננים כאשר
ירד השליו כתוב (במדבר יא, טז)

"ויאמר ה' אל משה אספה לי
שבעים איש מזקני ישראל אשר
ידעת כי הם זקני העם".

ובפרקי דרבי אליעזר איתא
וז"ל: "ר' שמעון אומר וכו' וירד
הקב"ה ושבעים המלאכים
הסובבים את כסא כבודו ובלבל
לשונם לשבעים גוים ולשבעים
לשון" (פרק כד).

וברמב"ן על הפסוק "אספה
לי שבעים איש" משלב ומחבר
את מספר שבעים נפש שירדו
למצרים, ושבעים אומות
ולשונם, והזקנים שבמדבר,
והסנהדרין של ע"א, והשם בן
ע"ב אותיות (במדבר פרק יא, טז).

וז"ל: "אספה לי שבעים איש
מזקני ישראל. כבר הזכירו
רבותינו, כי שבעים אומות הן
בשבעים לשון, ויש לכל אחת
ואחת מזל ברקיע ושר למעלה
כענין שנאמר בדניאל (י, יג) 'ושר
מלכות פרס' וכתוב (שם) אצל
מלכי (יון) [פרס, וכן] 'והנה שר
יון בא' (שם פסוק כ), והוא שנאמר
(ישעיה כד, כא) 'יפקוד ה' על צבא

המרום במרום' (מכילתא שירה ב). **וקבלו** רבותינו (סנהדרין ב ע"א) ואמרו (סוכה נה ע"ב) ¹²³⁴⁵⁶⁷כי פרי החג ירמזו בהם".

ובפרקי רבי אליעזר (פרק כד) "אמר הקב"ה לשבעים מלאכים הסובבים כסא כבודו בואו ונבלבל לשונם". ולכן היה המספר ביורדי מצרים שבעים. וצוה המספר הזה ¹²³⁴⁵⁶⁷בשופטי ישראל (פירוש: הבי"ד הגדול), כי המספר הזה יכלול כל הדעות בהיותו כולל כל הכחות, ולא יפלא מהם כל דבר.

ולזה ירמוז הכתוב באמרו (תהלים פב, א) "אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט", כי השכינה עמהם להסכים על ידם, עכ"ל.

הרי לנו שהרמב"ן משזר ומצרף את המספר שבעים (נפש שירדו למצרים, והאומות ולשונם, וזקנים שבמדבר), עם מספר שבעים ואחד (של הבי"ד הגדול), עם מספר שבעים ושתיים (אותיות של השם הנכבד) יחדיו.

הנה נודע בשערים שיש ע' פנים בתורה, וכן איתא במדרש רבה (במדבר פרשה יג, טו) "לכך הביא (פירוש: כל נשיא ונשיא מן י"ב הנשיאים) 'מזרק שבעים שקל

וכן במתן תורה ושבעים מזקני ישראל (שמות כד, א), כי ראוי במספר השלם הזה שישורה עליהם כבוד השכינה כאשר היא במחנה העליון, כי ישראל צבאות השם בארץ, כמו שנעשה ארון וכפורת ומשכן בדמות המשמשין במרום ונעשו הדגלים בדמיון המרכבה אשר ראה יחזקאל להשרות שכינה עליהם בארץ כאשר היא שכינה בשמים.

והנה משה על גבי שבעים זקנים, רמז לישראל שהוא גוי אחד בארץ.

בשקל הקדש' למה כשם שיין
חשבונו שבעים, כך יש שבעים
פנים בתורה".

ובזוהר: (רעיא מהימנא דף כ ע"א)
"הו ידעין סנהדרין ע' לשון,
דאינון ע' פנים לתורה, דאית
שבעים לשון מסטרא דמלכות
הרשעה וכו' כלא בפרודא הדא
הוא דכתיב (שם בראשית י) 'מאלה
נפדו איי הגוים בארצותם
ללשונותם' כלהו שבעים לשון
בפרודא דא מן דא, (פירוש:
שבעים האומות נפרדו אחד מהשני
בפירוד), אבל באורייתא שבעים
פנים לתורה בלשון חד ודא וכו'
מלכות רבה ע' לשון כחושבן
סוד מן יסוד (פירוש: סוד בגימ'
שבעים כנגד ע' פנים בתורה, שאינם
בפירוד אלא מאוחדים ביסוד אחד).

ובאותיות דר' עקיבא משלב
את ע' הפנים בתורה ואת ע'
הלשונות, וז"ל: (בתי מדרשות ח"ב)
"וכולן נפתחו לו למשה בסיני
עד שלמדו בארבעים ימים
כשהיה עומד בהר, תורה -
בשבעים פנים של שבעים לשון,
נביאים - בשבעים פנים של

שבעים לשון, כתובים -
בשבעים פנים של שבעים לשון,
הלכות - בשבעים פנים של
שבעים לשון, שמועות -
בשבעים פנים של שבעים לשון,
הגדה - בשבעים פנים של
שבעים לשון, תוספות -
בשבעים פנים של שבעים
לשון".

ובחזקוני על הפסוק (דברים ו,
ז) 'שמע ישראל' כתב וז"ל:
"מצינו באגדה עי"ן של שמע
תלויה, לפי שהקב"ה ברא
מעשיו בעי"ן עי"ן, כיצד ישראל
אחד מע' שבאומות".

ברם מצינו גם את המספר
שבעים ושתיים בין ביחס למנין
אומות ולשונות שיש בעולם
ובין לגבי שמות של הקב"ה
ולמנין הזקנים וכדלהלן.

מספר הלשונות שיש בעולם,
ושמות של הקב"ה:

כתוב בספר הבהיר (לר' נחוניא
בן הקנה סי' צד) וז"ל: "שתים
עשרה אבנים הם ע"ב כנגד ע"ב
שמות של הקב"ה, ומאי טעמא

התחיל בשתים עשרה, ללמדך ¹²³⁴⁵⁶⁷עשיו וישמעאל ששקולים ככל שי"ב מנהיגים יש לו להקב"ה, ע' וכולהו כלולים בהו, ולפיכך ובכל אחד ואחד ששה כוחות ומאי נינהו ע"ב לשונות".

עכ"ל.

^{אוצר החכמה}**ובזה** כיוון כמעט לתיקוני זוהר וז"ל: (סד ע"א) "ומתירין דבורין נפק קלא ואתפלג לשבעין קלין, לקבל שבעין אנפין, וקטיל בהון שבעין אומין פלחי כוכביא על דלא קבילו ^{אוצר החכמה}אורייתא, ובתירין דבורין קטיל לתירין אומין, דאינון עשו וישמעאל דלא בעו לקבלא אורייתא", עכ"ל.

^{אוצר החכמה}**וכן** איתא ברעיא מהימנא (רכג ע"א) "שבעין שמהן אית ליה ועם נצח והוד ע"ב".

מספר האומות

איתא ברעיא מהימנא (רעו ע"ב) "אתגבר אברהם על ע"ב אומין".

שם (רכז ע"ב) "כד אתעבר שולטנותא דעון משחית אף וחימה דבהון נפיק רוח סערה בארבע סטרין דסלקין ליה כתרין ולע"ב אומין".

ואי תיבעי לך מי ומי הן שתי האומות שניתוספו? הרי החיד"א (שם בהגהותיו 'ניצוצי אורות') הביא בשם 'אספקלריא המאירה' וז"ל: "משמע שיש ע"ב אומות, נמצא שיש ג"כ ע"ב שרים, ונ"ל דהני שנים הם

אמנם החתם סופר עה"ת (פ') בהעלותך ד"ה וירץ הנער) מבאר שב' האומות שלא באו בחשבון